

Dippold Péter: Az egész életen át tartó tanulás kiterjedésének hatása a könyvtárak tevékenységére* - Hazai helyzetkép és lehetőségek

Az Európai Unió oktatásfejlesztési programjai - nemzetközi pályázati projektek közvetítésével - Magyarországon is egyre jobban elterjednek. Az élethosszig tartó tanulás ma már nemcsak elméleti szinten kerül szóba, hanem gyakorlatias módon válik valósággá Magyarországon is.

A 2000-ben megfogalmazott Lisszaboni stratégia megvalósítása láthatóan nem a tervezett ütemben történt. A célkitűzések teljesíthetősége érdekében reformokra volt szükség: a meglévő oktatási-képzési rendszerek nem voltak képesek a kitűzött célok megvalósítására, ezért nyitni kellett az oktatás egyéb formái felé. A Bolognai Nyilatkozattal (1999) elinduló folyamat során például a korábban széttagolt, összehangolatlan egyetemi oktatási rendszer egységes európai felsőoktatási térséggé bővült, és az oktatás más szintjein is elindult az egységesítés.

Emellett nyilvánvalóvá vált, hogy a szervezett oktatás keretein kívül is komoly erőforrások bevonása lehetséges és szükséges a Tudás Európájának kiépüléséhez. A nyitás két irányba történt: a nem formális tanulás, illetve a különböző közösségi szintek oktatás-képzésbe történő bevonása felé. Ebben a kontextusban került előtérbe a közgyűjtemények szerepe az oktatás-képzésben. A közgyűjtemények (könyvtár, levéltár és múzeum) az élethosszig tartó tanulás eszméjéhez kapcsolódva jelentős szerepet játszhatnak az iskolán kívüli képzésben, és adottságaiknak megfelelően természetes közösségi helyszínt biztosítanak ezen tevékenységek számára. Magyarország EU-csatlakozása döntő lépés volt a programok széles körű elterjedésében. Ennek oka elsősorban az, hogy a csatlakozás után az egyes országok nemzeti oktatás- és kultúrpolitikájának alkalmazkodnia kell az európai uniós irányelvekhez. "A nemzeti stratégiáknak európai kontextusba kell ágyazódniuk" - mondta ki 2004-ben az Európai Unió felnőttképzési tevékenységét ismertető kézikönyv. Ez így is történt, hiszen az Európai Unió fejlesztési támogatásait csak a központi politikának megfelelő programokra folyósítja. E központi programok megalapozása azonban sokkal korábbra nyúlik vissza. A könyvtári ágazati irányítás - különösen a '90-es évek második felétől - folyamatosan figyelemmel kísérte az európai tendenciákat, és ezek alapján alakította ki szakmapolitikai irányait és stratégiáit (pl. a minőségbiztosítás, az élethosszig tartó tanulás támogatása, hátrányos helyzetű olvasók ellátásának elősegítése stb.), amelyek elindították a könyvtáros társadalom szemléletváltozását. Mindezen tartalmi elemek mellett nagy hangsúlyt kapott az információs-kommunikációs technológia fejlesztése, azaz a könyvtárak számítógép- és szoftver-ellátottságának megteremtése. Ezekre a szemléletbeli változásokra és technikai alapokra épülhetett napjaink legnagyobb fejlesztési lehetősége, amely a TÁMOP és a TIOP programcsomagok keretében valósulhat meg. Az átfogó program a könyvtárak szerepének növelésére épül az élethosszig tartó tanulásban. Több mint tíz évig készültek a könyvtárak arra a próbára, amit az első országos EU-pályázati lehetőség jelent, éppen napjainkban válik bizonyossá, milyen eredménnyel.

A központi intézkedések mellett a tapasztalatszerzést segítette elő az éppen folyamatban levő európai uniós programokhoz történő kapcsolódás. Témánk, az élethosszig tartó tanulás szempontjából kiemelkednek a PULMAN és a CALIMERA projektek. Mindkét projekt különös figyelmet szentelt az oktatás-képzésre. A PULMAN és a CALIMERA programok abból a szempontból is jelentősek, hogy - sok más európai uniós projekttől eltérően - eredményeik ma is elérhetőek és használhatóak a projektek zárásaként létrehozott kézikönyvek használatával. A PULMAN digitális útmutató a közkönyvtárak, míg a CALIMERA gyakorlati útmutató a szélesebb értelemben vett közgyűjtemények új

technológiai fejlesztésekkel kapcsolatos felhasználási lehetőségeit és jó gyakorlatait foglalja össze magyar fordításban is.

Az élethosszig tartó tanulással foglalkozó fejezet az alábbi témákkal foglalkozik:

- Gyermekek és iskolák - on-line szolgáltatások gyermekeknek;
- Felnőttek - alapkészségek és kulcskompetenciák, digitális írástudás, foglalkozáshoz kapcsolódó készségek;
- Akkreditálás;
- Hatás - teljesítménymérés;
- E-tanulás - virtuális tanulási környezet, szervezett tanulási környezet, interaktív televízió, mobil tanulás. A CALIMERA-kézikönyv 2004-ben készült el. Öt év múlva újraolvasva elmondható, hogy tartalma - legalábbis az irányelvek szintjén - ma is aktuális, a magyar könyvtárakban igen sok program valósult és valósul meg a kézikönyvben leírtaknak megfelelően. Bár a fejezetfelosztásból ez nem nyilvánvaló, a kézikönyv erőteljesen hangsúlyozza a könyvtárosok folyamatos képzésének szükségességét is. Az élethosszig tartó tanulásban való részvétel a könyvtárakban tehát két irányú: a használók képzése mellett folyamatosan gondoskodni kell a könyvtárosok tudásának fejlesztéséről is.

Az élethosszig tartó tanulásban való aktív részvétel hatása a hazai könyvtárak tevékenységére nézve igen sokrétű. Az óvodáskortól az emberi élet végéig tartó folyamat korosztályonként más-más tevékenységet kíván meg az intézményektől, ez növeli a könyvtárak rugalmasságát és nyitottságát a felhasználók felé. Ez a nyitás intézményközi dimenziókban is megnyilvánul. Az oktatási intézmények mellett más könyvtártípusok és egyéb közgyűjtemények, vagy nem közgyűjteményi szervezetek és információtechnológiai cégek bővítik a partnerek körét. A formális és a nem formális oktatás egyre hangsúlyosabban az internet használata felé tolódik, ami a távoktatási rendszerek fejlesztése és rendszeres használata mellett egyre több digitális formában is létező dokumentum létrehozását feltételezi, ezért egyre erősebben jelentkezik a könyvtárak digitalizálás iránti igénye. Az elektronikus szolgáltatások létrehozásának alapfeltétele a megbízható állandó internetkapcsolat, illetve az olvasók számára a tanulóhelyek biztosítása. Mind több új könyvtár vagy könyvtári felújítás biztosítja a vonzó környezetet a tanulás számára. A könyvtárosok részvételének az élethosszig tartó tanulásban követnie kell a megváltozott hatásokat és feltételeket, hogy mindezeket a változásokat közvetíteni tudják a használók számára a könyvtár által indított tanfolyamokon.

A könyvtárak szerepéről az élethosszig tartó tanulásban rendkívül nehéz országos helyzetképet alkotni, hiszen nagyon sok intézmény meglehetősen szerteágazó tevékenységet folytat. Ezért az ENTITLE program keretében a Publika Magyar Könyvtári Kör megbízásából a Könyvtári Intézet 2008-ban kérdőíves felmérést végzett a közkönyvtárak oktatást segítő szolgáltatásainak feltérképezésére.

A beérkezett kérdőívek értékelését a Könyvtári Intézet munkatársai végezték el, az ENTITLE-programban megjelölt céloknak leginkább megfelelő módon 6 megyei könyvtár összesen 29, illetve 68 városi könyvtár összesen 177 kérdőívet töltött ki (a kitöltés ugyanis a tájékoztatóban megfogalmazottaknak megfelelően szolgáltatásonként történt).

A kérdőívben többek között a szolgáltatás típusára, a célcsoportokra, a szolgáltatás módjára, az alkalmazott technikára, a résztvevők számára és a pénzügyi alapokra vonatkozó kérdések szerepeltek.

Az alábbiakban néhány diagramot közlök a kérdőívek kiértékelése alapján.

e-szolgáltatások használatának oktatása	6
internethasználat oktatása	5
könyvtárhasználat oktatása	5
rendhagyó tanóra	3
számítógép-használat oktatása	3
egyéb	7

Megyei könyvtárak - szolgáltatás típusa

Bár a hat megyei könyvtár adatai alapján nem állíthatunk fel pontos országos helyzetképet, látható az elektronikus szolgáltatások oktatásának túlsúlya a kínálatban, ezek közül is majdnem minden vizsgált könyvtárban tartottak e-szolgáltatásokkal és internethasználattal kapcsolatos tanfolyamokat. A könyvtárhasználat oktatása is magas arányban mutatkozik a vizsgált intézményeknél. Az egyéb szolgáltatások magas száma mutatja a könyvtárak rugalmasságát a helyi igények kiszolgálására. Ezek közül néhány példa: Nyíregyházán a felnőttek számára távoktatási módszerrel tartottak kísérleti képzést a digitális fotózásról és képszerkesztésről. Az interaktív képzésen 12-en vettek részt. Az egri megyei könyvtár a könyvtáros hallgatók képzése mellett több olvasásnépszerűsítő programot indított, többek között hátrányos helyzetű gyermekek számára is. A szentendrei Pest Megyei Könyvtár idősek számára tartott mobiltelefon-használati foglalkozásokat, amelyeken a nyugdíjasok saját tempójuknak megfelelően, önállóan haladtak az ismeretek megszerzésében.

e-szolgáltatások használatának oktatása	23
internethasználat oktatása	32
könyvtárhasználat oktatása (NAT)	46
könyvtárhasználat oktatása (OPAC)	21
rendhagyó tanóra	29
számítógép-használat oktatása	20
egyéb szolgáltatási típus	6

Városi könyvtárak - szolgáltatás típusa

A 68 városi könyvtár adatai már nagyobb lehetőséget adnak az általánosításra. Saját szolgáltatásaik megismertetése, valamint iskolai oktatás céljából magas számban tartanak könyvtárhasználati tanfolyamokat. Jelentős az internethasználat oktatásának, valamint a rendhagyó tanórák aránya. Az e-szolgáltatások (e-bankolás, ügyfélkapu) megismertetése alacsonyabb számban szerepel a felmérésben, mint a megyei könyvtáraknál. Ennek egyik oka lehet, hogy a városokban nem mindig a könyvtárakba telepítik az e-Magyarország pontokat. Az egyéb szolgáltatások között két városi könyvtárban is tanfolyamot tartanak az európai uniós ismeretekről (Edelény, Gödöllő), de szerepel közöttük honismereti előadások tartása (Edelény), GPS, mobiltelefonos internethasználati tanfolyam, szünidős programok szervezése (Gödöllő), valamint KRESZ egyéni gyakorlásának biztosítása is (Répcelak).

e-learning	4
osztályfoglalkozás	12
saját tempójú, önálló haladás	1
tanfolyam	12

Megyei könyvtárak - szolgáltatás módja

A vizsgált megyei könyvtárak szolgáltatásai között megjelenik a távoktatás (Békéscsaba és Nyíregyháza), de a legnagyobb teret az osztályfoglalkozások és a tanfolyamok kapják. Ebből a diagramból is látszik, hogy a célcsoportok közül a megyei könyvtárakban a gyermekek vezetnek.

osztályfoglalkozás	84
saját tempójú önálló haladás	24
tanfolyam	47
többféle szolgáltatási mód	15
egyéb szolgáltatási típus	7

Városi könyvtárak - szolgáltatás módja

A városi könyvtárakban még nem honosodott meg a távoktatás, szintén az osztályfoglalkozás és a tanfolyamforma dominál. A városi könyvtárak közül több alkalmazza a saját tempójú önálló tanulást az e-szolgáltatások használatának oktatása során (például Dunaföldvár, Gödöllő, Komádi). Többféle szolgáltatási módot kombinál néhány könyvtár bizonyos esetekben (pl. Fertőd a könyvtárhasználat oktatásakor az osztályfoglalkozást a saját tempójú önálló haladással, vagy Zalalövő az internethasználat oktatásakor a tanfolyami formát a saját tempójú önálló haladással). Az egyéb szolgáltatási mód kategóriában megtalálható például az e-tanácsadói vizsgaoktatás (Tiszaújváros), a workshop, az egyéni foglalkozás és a vetélkedő (Gödöllő).

felnöttek	6
hátrányos helyzetűek, munkanélküliek	7
gyermekek	9
idősek	6
egyéb: könyvtár szakos hallgatók	1

Megyei könyvtárak - célcsoport

A megyei könyvtárak vizsgált mintája mutatja, hogy - bár a gyermek-célcsoport továbbra is az első helyen áll - hangsúlyosan foglalkoznak az egyéb kor- és célcsoportokkal is. A hátrányos helyzetűek és munkanélküliek számára is tartanak tanfolyamokat Békéscsabán és Szentendrén az internethasználatról, de például Békéscsaba több más tanfolyamán fogadja ezt a célcsoportot. Elmondható, hogy a megyei könyvtárak ténylegesen az élethosszig tartó tanulást szolgálják oktatási tevékenységükkel. Bár a minta a megyei könyvtárak meglehetősen kis százalékát tartalmazza, pontos adatok nélkül is kijelenthető, hogy e könyvtári kör oktatási szolgáltatásait valamennyi korosztályra kiterjeszti.

felnöttek	21
hátrányos helyzetűek, munkanélküliek	30
gyermekek	90
idősek	27
minden célcsoport	9

Városi könyvtárak - célcsoport

A megyei könyvtáraknál tapasztalható tendencia még nem érte el a városi könyvtárak szintjét. Már a szolgáltatások típusainak grafikonjából is kitűnt, hogy a városi könyvtárak a Nemzeti alaptantervhez kapcsolódó könyvtárismereti oktatást és rendhagyó tanórákat tartanak a legnagyobb számban, amelyek célcsoportjai a gyermekek. Mégis, a 68 könyvtárnak csaknem fele fordít figyelmet a hátrányos helyzetűek és a munkanélküliek, valamint az idősek képzésére. Hódmezővásárhelyen és Lőrinciben az e-szolgáltatások használatának oktatását, Jászapátiban az internethasználati képzést tartják ezeknek a célcsoportoknak.

Az ENTITLE projekt felmérése természetesen nem ad teljes képet a magyarországi helyzetről, de mindenképpen utal a tendenciákra. Világosan megmutatja, hogy a könyvtárak visszavonhatatlanul az élethosszig tartó tanulás tevékeny és megkerülhetetlen részesei lettek. Itt kell megjegyezni, hogy a felsőoktatási és szakkönyvtárak, valamint a nemzeti könyvtár oktatási tevékenységeinek számbavétele jelentősen színesítené a palettát, és további érdekes következtetésekre adhatna alapot.

A könyvtárak szerepének további növelésére az élethosszig tartó tanulásban soha nem látott lehetőségek nyílnak a TIOP és TÁMOP programok segítségével. A digitális tartalmak mennyiségi növelése, valamint országos szinten megtervezett kezelése (metaadatolás, tárolás, megőrzés és szolgáltatás) az oktatás számára is kimeríthetetlen tartalombázist jelentene. Az országos közös katalógus (MOKKA) és az Országos Dokumentum-ellátási Rendszer összehangolása, az elektronikus szolgáltatások szerzői jogi előírásoknak megfelelő megszervezése, a muzeális dokumentumok egységes nyilvántartásainak létrehozása pedig a hozzáférést tenné a mainál hatékonyabbá. A TÁMOP programon belül a Könyvtári Intézet országos olvasásfejlesztő projektet tervez, amely a ma ismert legmodernebb technológiát igénybe véve sokoldalúan támogatná valamennyi korosztály olvasásfejlesztését.

A lehetőség itt van, élnünk kell vele.

* Elhangzott 2009. május 19-én Egerben, az "Egész életen át tartó tanulás - könyvtári támogatások és erőforrások" című konferencián.